

Artikel: Leren door samen hardop na te denken: dát is filosoferen in de klas

Auteur: Karen Faber

Verschenen: Tijdschrift Filosofie (Filosofie en onderwijs, jaargang 23, nummer 2, mrt/april 2013)

Leren door samen hardop na te denken: dát is filosoferen in de klas

Door: Karen Faber

Kun je praten zonder woorden? Kunnen computers denken? Hebben bomen gevoel? Juf, waarom moet ik eigenlijk naar school...? Vragen waar kinderen zich spontaan over verwonderen. Vragen waar zelfs de leerkracht niet zo één, twee, drie een antwoord op weet. Tijdens het filosoferen met kinderen en jongeren, neem je deze vragen serieus om samen te onderzoeken.

In het huidige onderwijs krijgen die vragen van kinderen en jongeren soms weinig ruimte. Het is immers de leerkracht die de vragen stelt. De leerlingen behoren antwoorden te geven. Maar hier is iets vreemds aan de hand... De leerkracht stelt namelijk een vraag waarop hij of zij het antwoord zelf al weet! Het is een controlerende vraag. De vraag is eigenlijk: 'rara, wat denkt de leerkracht?'. De leerkracht is immers pas tevreden als het antwoord ongeveer overeenkomt met zijn of haar eigen antwoord. Als de leerkracht uiteindelijk altijd het laatste woord heeft, leren kinderen en jongeren dat de opvoeder (volwassene) degene is die het antwoord weet. Zij concluderen dat het belangrijk is om de juiste antwoorden te weten. Daar draait het leren om. Het belang van de vraag is ondergeschikt. En dat is jammer, want waar antwoorden het denkproces sluiten, vormen vragen de start van een denkproces. Juist het vertrekpunt en de weg zijn interessant en leerzaam. Kinderen hebben van nature veel vragen en zij 'verlangen naar wijsheid'. Hun vragen moet je koesteren, als zijnde de motor van het leren.

Als het onderwijs gericht is op kritisch leren denken, dan vraag ik me af: hoe kun je dit bereiken, wanneer je jezelf (als leerkracht) als deskundige autoriteit opstelt? Is dat niet een paradox, zoals onderstaande cartoon die illustreert?

Wat zou er gebeuren als je de houding van de leerkracht en de leerlingen eens omdraait? Stel je voor dat de leerkracht zich als 'onwetende' opstelt en de leerlingen zelf vragen laat stellen én antwoorden laat geven. Op deze manier komt de leerkracht veel over de leerlingen en hun gedachten te weten.

Ik laat me inspireren door de beroemde filosoof Socrates. Net als een vroedvrouw haalde hij iets uit

"I expect you all to be independent, innovative, critical thinkers who will do exactly as I say!"

mensen dat hij er níet zelf ingestopt had...Dit in tegenstelling tot ons huidige onderwijs, dat toch nog vooral gericht is op reproductie en controle van kennis (die de leerkracht er eerst zelf 'ingestopt' heeft), ondanks de toegenomen aandacht voor vakken die gericht zijn op de creatieve en sociaal-emotionele ontwikkeling (waaronder Filosofie).

Het is opmerkelijk dat het Nederlandse onderwijs weinig aandacht besteedt aan filosoferen. In sommige andere Europese landen en in de Verenigde Staten is die aandacht er namelijk wel. Zeker in deze tijd van opbrengstgericht werken, vragen leerkrachten en schooldirecteuren zich nog af wat filosoferen betekent en wat de meerwaarde ervan is. In dit artikel geef ik mijn antwoord daarop aan de hand van twee stellingen. Ten eerste: filosoferen is 'leren door samen hardop na te denken'. Ten tweede: filosoferen is 'leren van en met elkaar'.

Filosoferen is leren door samen hardop na te denken

Wanneer ik ga filosoferen met kinderen zeg ik: 'Bij filosofie gaat het om bijzondere vragen. Het gaat om júlíe eigen vragen. Dat mogen vragen zijn waarop zélfs de juf het antwoord niet weet...'. Kinderen vinden dat spannend en verrassend. Vervolgens mogen ze ook nog eens zélf de antwoorden verzamelen. Zo worden ze 'eigenaar' van de les: ze maken zelf de les. Dit geeft kinderen en jongeren vertrouwen en plezier in leren, van waaruit ze zich kunnen ontwikkelen. Doordat je ingaat op vragen die hen aan het hart gaan, zijn zij gemotiveerd. Het leren is sterk gekoppeld aan hun belevingswereld: in deze context construeren zij samen met anderen nieuwe kennis.

Tijdens dit proces krijg je als leerkracht inzicht in het ontwikkelingsniveau van de leerlingen. Soms onderschatten leerkrachten hun leerlingen: tegen hun verwachting in kunnen kinderen van zes jaar al filosofische vragen bedenken en creatieve antwoorden hierop geven. Soms overschatten zij hen: het valt hen op dat jongeren van een jaar of vijftien zich nog niet goed kunnen inleven in anderen, of zich zelfs niet voor kunnen stellen dat een ander ergens echt heel anders over denkt.

Filosoferen beschouw ik als kritisch denken: een basisvaardigheid die je nodig hebt om goed te kunnen leren. Filosoferen is een heel andere bezigheid dan kennis overdragen. Zoals je een visser beter geen vis kunt geven, maar kunt leren vissen, zo kun je leerlingen beter niet alleen kennis geven, maar kritisch leren denken. De filosofische vaardigheden (zoals argumenteren) kun je als 'denkgereedschappen' bij álle vakken gebruiken.

Tijdens het filosoferen houdt de leerkracht zich inhoudelijk afzijdig: hij of zij stelt zich nieuwsgierig, vertwijfeld en een tikje onnozel op. Dat vraagt om lef: de leerkracht verruilt zijn rol van '(al)wetende' naar 'onwetende'. Dit betekent echter niet dat hij of zij alles loslaat en goedkeurt.

- De leerkracht blijft kritisch en stimuleert leerlingen om zorgvuldig en logisch te redeneren, om het filosofisch niveau van het gesprek te bewaken. Deze ‘socratische’, vragende houding accentueer je door tijdens het filosoferen op een andere plek te zitten, zodat voor de leerlingen duidelijk is wanneer je verandert van kennisoverdrager naar vragensteller. Kennisoverdracht blijft immers een belangrijke taak van de leerkracht. Het zou mooi zijn als filosoferen daarbij komt. Het één hoeft zeker niet vervangen te worden door het ander.

Filosoferen is leren van en met elkaar

Filosoferen betekent niet alleen kritisch denken, maar vraagt ook om creatief en zorgvuldig denkenⁱ. Filosoferen is op zichzelf een sociaal en moreel vormende activiteit. Het is een gezamenlijke zoektocht naar wijsheid, onder andere door met elkaar in gesprek te gaan. Door te filosoferen leren kinderen en jongeren zichzelf en anderen beter kennen. Ze merken dat naar elkaar luisteren leuk en zinvol is. Ze oefenen het onder woorden brengen van hun gedachten. Ze krijgen ruimte om zich te laten horen en om gehoord te worden. De erkenning die leerlingen van leeftijdgenoten ontvangen, is belangrijk voor hun zelfvertrouwen (‘ik doe ertoe, ik word gezien’). Filosoferen kan met name voor leerlingen met faalangst verrijkend zijn, omdat hun antwoord niet direct goed of fout is. Hun antwoord wordt niet direct beoordeeld door de (volwassen) leerkracht, maar wordt op waarde geschat door hun klasgenoten.

Door te filosoferen krijgen leerlingen een andere kijk op de wereld om hen heen; ze krijgen steeds meer inzicht in hun eigen manier van denken en in die van anderen. Voor sommigen is het al een hele ontdekking dat de ander niet hetzelfde denkt, en dat hij ook niet je gedachten kan lezen...Naarmate leerlingen ouder worden, kunnen zij steeds beter hun mening vormen, vergelijken met die van anderen, en zich inleven in anderenⁱⁱ. Het ‘samen hardop nadenken’ versterkt het groepsgevoel: de klas wordt een team. In de praktijk merk ik dat filosoferen bijdraagt aan een positieve sfeer in de groep, omdat leerlingen simpelweg met elkaar leren praten, elkaar beter leren kennen, en zodoende meer rekening gaan houden met elkaar. Ze ontwikkelen begrip en respect voor elkaar en ieders cultuur. Begrip is een voorwaarde om tolerantie richting elkaar te tonen. ‘Tolerare’ (latijn) betekent immers ‘dragen’. Om de mening van de ander te kunnen verdragen, moet je op z’n minst wéten wat die opvatting precies inhoudt. Filosoferen kan bij uitstek ingezet worden voor het verhelderen van de eigen identiteit van leerlingen (‘wie ben ik?’), hun rol in de samenleving (burgerschap) en hun levensbeschouwingⁱⁱⁱ.

Tot slot: waarom filosoferen in de klas?

Onze samenleving verlangt van burgers dat zij om kunnen gaan met een mix van culturen,

waarden en normen. Dat leren kinderen en jongeren echter niet vanzelf. Filosoferen is geschikte een manier om bij te dragen aan –met een mooi woord- ‘kritisch-democratische burgerschapsvorming’. Denk hierbij niet aan burgerschapsvorming in de zin van ‘mores leren’, vaderlandsliefde en conformisme, maar wel aan sociale betrokkenheid en het nemen van verantwoordelijkheid; het vormen van een eigen mening en het actief deelnemen aan de democratie.

Burgerschapsvorming is sinds 2003 een verplichte taak van elke basisschool en sinds 2006 van elke school voor voortgezet onderwijs^{iv}. Uit mijn onderzoek naar de pedagogische betekenis van filosoferen^v blijkt dat kritisch denken een goede manier is om bezig te zijn met morele vorming: wanneer leerlingen zich open, verwonderend en zelfstandig opstellen, zullen zij begrip, tolerantie en betrokkenheid richting anderen ontwikkelen.

Is filosoferen eigenlijk niet teveel gevraagd voor kinderen en jongeren? Nee. Tenminste, niet als je de manier van filosoferen en de vragen afstemt op hun ontwikkelingsniveau. In ieder geval bevordert je hun morele en sociale ontwikkeling door samen te filosoferen^{vi}. Dat kunnen zij nog niet in hun eentje. Stimulans vanuit de omgeving is nodig, omdat mensen anders eerder op een egocentrische manier blijven redeneren: uiteindelijk stellen zij hun eigenbelang voorop^{vii}. Jongeren zijn bovendien meer geïnteresseerd in de mening van hun vrienden, dan in die van hun ouders, leerkrachten of andere opvoeders^{viii}. Waarom zou je daar niet op ingaan?

Door te filosoferen kunnen kinderen en jongeren samen in gesprek gaan over lastige vragen waar zij zelf niet uitkomen. Door samen hardop na te denken ontdekken zij hun eigen visie en die van anderen: een mooie manier om meer begrip voor elkaar te ontwikkelen!

Karen Faber (MSc/ MA) organiseert vanuit haar onderneming Wereldwijs lesprogramma's en trainingen 'filosoferen met kinderen en jongeren' (www.wereldwijsfilosoferen.nl) en is docent Pedagogiek en Filosofie aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.
E-mail: info@wereldwijsfilosoferen.nl

ⁱ Lipman (M. 1991). *Thinking in Education*, Cambridge University Press, New York. Kohlberg (1963; 1976) en Damon (1999) in Rigter, 2002. *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 322-326.

ⁱⁱ Rigter, 2002. *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 322-326.

ⁱⁱⁱ Faber, K. A. (2009). Morele vorming door kritisch denken; de pedagogische betekenis van filosofie in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Nijmegen, Radboud Universiteit Nijmegen. Leenders, H., & Veugelers, W. (2004). Waardevormend onderwijs en burgerschap; een pleidooi voor kritisch-democratisch burgerschap. *Pedagogiek : wetenschappelijk forum voor opvoeding, onderwijs en vorming*, 24(4), p. 361-375.

Paul, R. (1993). *Critical Thinking: What Every Student Needs to Survive in a Rapidly Changing World*, Dillon Beach, CA: Foundation For Critical Thinking.

^{iv} Leenders, H., & Veugelers, W. (2004). Waardevormend onderwijs en burgerschap; een pleidooi voor kritisch-democratisch burgerschap. *Pedagogiek : wetenschappelijk forum voor opvoeding, onderwijs en vorming*, 24(4), p. 361-375.

^v Faber, K. A. (2009). Morele vorming door kritisch denken; de pedagogische betekenis van filosofie in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Nijmegen, Radboud Universiteit Nijmegen.

^{vi} Kohlberg (1963; 1976) en Damon (1999) in Rigter, 2002. *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 322-326.

^{vii} Paul, R. (1993). *Critical Thinking: What Every Student Needs to Survive in a Rapidly Changing World*, Dillon Beach, CA: Foundation For Critical Thinking.

^{viii} Delfos, M. (2003). *Ontwikkeling in vogelvlucht; ontwikkeling van kinderen en adolescenten*. Lisse: Swets & Zeitlinger Publishers. Verhofstadt-Denève, L., van Geert, P., & Vyt, A. (1995). *Handboek ontwikkelingspsychologie; grondslagen en theorieën*. Bohn Stafleu Van Loghum: Houten/ Diegem, p. 140-188; 218-236. Rigter, 2002. *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 322-326.

Santrock, J.W. (2003). *Adolescence*; ninth edition. The McGraw-Hill Companies, p. 106-114; 380-390; 394-397. Bron afbeelding: pentap.edublogs.org
